

VOIEVOZI ȘI COMIȚI TRANSILVĂNENI ÎN PERIOADA 1201-1241

ALEXANDRU-FLORIN CIOLTEI
Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

Titulatura de voievod a fost utilizată de populația slavă din Transilvania, fiind ulterior folosită și de românii din această zonă, desemnând o persoană cu atribuții militare¹. La rândul său, istoriografia maghiară consideră că titulatura de voievod a fost împrumutată de la aceeași populație slavă, devenind ulterior o funcție oferită de rege unei persoane poziționate în fruntea unei provincii. Istoricii unguri își focusează atenția asupra cercetării evoluției demnității voievodale din cadrul Regatului Ungariei². Pe baza documentelor medievale putem identifica o parte din persoanele care au deținut funcția de voievod al Transilvaniei, acestea fiind menționate în protocolul final al documentelor, în cele mai multe cazuri în listele de martori. Spre sfârșitul secolului al XII-lea, demnitarii enumerați în listele de martori nu vor mai fi efectiv prezenți în procesul de întocmire a documentului și vor fi menționați mai degrabă pentru a accentua importanța și solemnitatea emiterii documentului³. Cele mai timpurii mențiuni ale unui voievod sunt întâlnite în documentele datate la sfârșitul secolului al XII-lea⁴.

Voievodul Transilvaniei a reprezentat cea mai importantă funcție nobiliară din părțile estice ale regatului Ungariei; persoanele ce au deținut această funcție fiind numite, în cea mai mare parte a secolului al XIII-lea, de către rege. Există totuși două momente când funcția de voievod a fost oferită de ducii Transilvaniei, și anume în timpul ducelui Béla (1226-1235), viitorul rege Béla al IV-lea (1235-1270) și în perioada fiului său, ducele Ștefan (1257-1270) viitorul rege al Ungariei cunoscut ca Ștefan al V-lea (1270-1272). În timpul exercitării funcției de duce al Transilvaniei, Béla, fiul regelui Andrei al II-lea (1205-1235), a emis o serie de documente, în lista de demnitari regăsindu-se voievozi precum

---

¹ Aceasta este poziția istoriografiei române în ceea ce privește originea titlaturii de voievod. Menționăm câteva din lucrările consacrate acestui subiect: Pascu 1972-1989; Pop 1996; Năgler 2003.

² Câteva titluri din istoriografia maghiară: Bóna, Makkai 1994; Engel 2001.

³ Pall 1956, p. 308-309.

⁴ Este vorba despre trei voievozi: *Leustachius* amintit într-un document datat cândva între anii 1176-1196, vezi CDTrans 1997, p. 126, nr. 12; *Legforus* menționat în trei documente, 1199 - DIR C 1951, p. 16, nr. 28; HOkm 1876, p. 1-4, nr. 1; 1199 - DIR C 1951, p. 16-17, nr. 29; HOkm 1865, p. 1-2, nr. 1; 1200 - DIR C 1951, p. 18, nr. 32; *Eth* menționat într-un document, 1200 - DIR C 1951, p. 16, nr. 28; RegArp 1923, p. 57, nr. 188.

Soula (prima dată în anul 1227⁵ și a doua oară între anii 1235-1241⁶), *Jula* între anii 1229-1231⁷, și *Dionisie* în anul 1233-1234⁸. Documentul în care este invocat drept martor prevede o înțelegere între regele Andrei al II-lea și Iacob, legatul papal. Ducele Transilvaniei promite că va respecta înțelegerea atât el, cât și iobagii săi, printre care *Dionisie*, voievod al Transilvaniei și *Luca* ban de Severin⁹.

Așadar, în prima jumătate a secolului al XIII-lea, pe baza documentului invocat reiese subordonarea nu doar a voievodului Transilvaniei față de ducele Transilvaniei, ci și cea a banului Severinului. În perioada de reorganizare teritorială de la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul celui de al XIII-lea, partea de sud a spațiului intra-carpatic iese de sub autoritatea voievodală, situație datorată procesului de colonizare a sașilor. Rezultă că jurisdicția voievodului Transilvaniei se restrângea asupra comitatelor Hunedoara, Alba, Târnava, Turda, Dăbâca, Cluj și Solnocul Interior. Prin intermediul listelor de martori și a analizei puținelor documente păstrate din totalul celor emise în secolul al XII-lea și începutul celui următor, putem observa alăturarea mențiunilor referitoare la voievodul Transilvaniei celor referitoare la diferite comitate din spațiul intra-carpatic¹⁰. Acest lucru presupune faptul că, în perioada cuprinsă între ultima parte a secolului al XII-lea și începutul secolului următor, comitatele transilvănene nu erau subordonate în totalitate voievodului procesul petrecându-se ulterior. Prin urmare, comitatele din spațiul Transilvaniei aveau același statut cu cele din restul teritoriului Ungariei, situația schimbându-se odată cu modificarea instituției ce numea comitele, evidențiată prin descreșterea mențiunilor în documentele din secolul al XIII-lea. Numirea comiților

---

⁵ Pentru situația de față există totuși o diferență mare în ceea ce privește numele acestui voievod. În DIR C 1951, p. 230, nr. 187 este trecut cu nume *Pousa*, iar în ÁUO 1873, p. 200, nr. 137 este trecut cu numele *Soula*.

⁶ Anul 1235 DIR C 1951, p. 289, nr. 243; CDHung 1829, p. 21-27; anul 1238, documentul ridică unele semne de întrebare privind autenticitatea sa, vezi DIR C 1951, p. 305-310, nr. 258; CDHung 1829, p. 104-111; anul 1240 DIR C 1951, p. 319-320, nr. 267; UB 1892, p. 68-69, nr. 76; în anul 1241 referirea este ambiguă, numele voievodului fiind *Nosa*, vezi CFH 1937, p. 131, nr. 315. În anii 1236, 1237 și 1239 voievodul nu este menționat.

⁷ Pentru anul 1229 voievodul *Jula* este menționat într-un singur document: CDHung 1829, p. 196-197; RegArp 1927, p. 180, nr. 586. În anul 1230 voievodul *Jula* este menționat în trei documente; un exemplu îl constituie DIR C 1951, p. 242-243, nr. 202; HOkm 1880, p. 19-20, nr. 17. Pentru anul 1231 este amintit în două documente; un exemplu în acest sens este UB 1892, p. 54-55, nr. 63; CDTrans 1997, p. 174, nr. 163.

⁸ În anul 1233 îl regăsim pe voievod amintit în cinci documente; spre exemplu CDHung 1829, p. 363-364; RegArp 1927, p. 185, nr. 603. Pentru anul 1234 voievodul este amintit într-un singur document CDHung 1829, p. 405-407; RegArp 1923, p. 167-168, nr. 529.

⁹ DIR C 1951, p. 264, nr. 222; ÁUO 1860, p. 306-307, nr. 187.

¹⁰ Un document emis în jurul anului 1164 amintește doi comiți: *Eustachius comes de Dobuka* și *Janos comes de Crasna*; vezi DIR C 1951, p. 3, nr. 7; CDHung 1842, p. 634.

transilvăneni de către voievod și nu de către rege a dus la crearea unui sistem de subordonare aparte pentru provinciile intra-carpatică¹¹. Prin urmare, comiții erau subordonați direct voievodului sau, în anumite momente, ducelui și nu regelui, spre deosebire de celelalte comitate din proximitatea Transilvaniei. Astfel, comiții transilvăneni pot fi considerați de rang inferior față de cei din restul teritoriului Regatului Ungariei¹². Pe baza analizei documentelor se poate explica situația lacunară în ceea ce privește menționarea comiților intra-carpatici în documentele medievale¹³. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIII-lea, mai exact după anul 1263, voievodul va purta și titulatura de comite de Solnoc, extinzându-și autoritatea prin subordonarea comitatelor Solnocul de Mijloc și Solnocul Exterior. În arealul cronologic întâlnim un voievod care a deținut și funcții de comite. Într-o primă fază, un document emis în anul 1201 consemnează un anume *Jula voivoda et Comite Albe Transilvane*¹⁴; ulterior, aceeași persoană este amintită în anul 1214¹⁵, deținând funcțiile *Gyula woivoda et comite Zounkiensi*.

Această demnitate a fost ocupată și de alte persoane între anii 1201-1241: *Nicolao*, în anul 1201¹⁶ și 1213¹⁷, *Benedicto*, între 1202-1206¹⁸ și 1208-1209¹⁹, *Smaragdo*, în anul 1206²⁰, *Michaele*, între 1209-1212²¹, *Simon*, în anul 1215²²,

¹¹ Kovács 2007-2008, p. 204.

¹² *Ibidem*, p. 205.

¹³ Excepția o reprezintă comitatul Solnoc; pe baza documentelor au fost identificate 13 perioade de guvernare între anii 1201-1241.

¹⁴ În anul 1201 apare menționat în trei documente; un exemplu în acest sens este DIR C 1951, p. 19, nr. 35; HOkm 1876, p. 4-5, nr. 2.

¹⁵ În anul 1214 este menționat în patru documente, exemplul din anul 1214 regăsiindu-se în DIR C 1951, p. 158, nr. 92; RegArp 1923, p. 94-95, nr. 290.

¹⁶ ÁUO 1867, p. 224-225, nr. 143; RegArp 1923, p. 60-61, nr. 199. Conform lui Attila Zsoldos, documentul ridică unele semne de îndoială în ceea ce privește autenticitatea sa.

¹⁷ Pentru anul 1213 voievodul *Nicolao* este menționat în două rânduri: primul document este DIR C 1951, p. 156, nr. 88; ÁUO 1860, p. 129-132, nr. 65 iar cel de-al doilea, DIR C 1951, p. 157, nr. 89; CDHung 1829, p. 147-149.

¹⁸ În anul 1202 avem două atestări documentare, un exemplu fiind DIR C 1951, p. 20, nr. 38; CDHung 1829, p. 318-319. Pentru anul 1203 o singură apariție documentară: DIR C 1951, p. 27, nr. 44; CDHung 1829, p. 292-293. În anii 1204 și 1205 nu avem nici o referință documentară a voievodului; acesta apare menționat în anul 1206 în patru documente, un exemplu îl constituie DIR C 1951, p. 34-35, nr. 58; HOkm 1880, p. 24, nr. 2.

¹⁹ Pentru anul 1208 avem patru documente în care este menționat voievodul *Benedicto*, un exemplu în acest sens fiind DIR C 1951, p. 36, nr. 64; ÁUO 1867, p. 324-325, nr. 201. Pentru anul 1209 același voievod este menționat în patru documente, unul dintre ele fiind DIR C 1951, p. 148, nr. 69; ÁUO 1867, p. 333-334, nr. 205.

²⁰ DIR C 1951, p. 34, nr. 56; MES 1874, p. 184-185, nr. 174.

²¹ În anul 1209 este amintit în patru documente, unul dintre acestea fiind CDHung 1829, p. 78-81; RegArp 1923, p. 79-80, nr. 246. Pentru anul 1210 avem trei documente, un exemplu fiind DIR C 1951, p. 149, nr. 74; ÁUO 1867, p. 341-343, nr. 211. Din anul 1211 sunt păstrate cinci documente ce îl menționează, un exemplu în acest sens în CDHung 1829, p. 108-109; RegArp 1923, p. 84, nr.

Ipoc, între anii 1216-1217²³, *Raphony*, în anul 1217²⁴, *Nevke*, în anul 1219-1221²⁵, *Paulo*, între 1221-1222²⁶, *Pousae*, în anul 1231²⁷ și *Andreas*, în anul 1235²⁸. Un aspect important al funcției voievodale este evidențiat într-un proces ce privește păgubirea cu o sumă de bani. În cadrul procesului, desfășurat în anul 1221, voievodul însărcinează un membru al aparatului său administrativ-judiciar să se ocupe de rezolvarea acestei situații, cel desemnat fiind *Bocha vicarius Pauli voyvodae discutiens eos*²⁹.

În această primă parte a secolului al XIII-lea, din punct de vedere al influenței exercitate, cel mai prolific voievod a fost *Bertholdo*, care a ocupat demnitatea între anii 1212-1213³⁰. În toate documentele în care îl regăsim este consemnată titulatura *Reverendo Bertholdo Colocensi Archiepiscopo, et Weiwoda*, astfel acesta reunește două din cele mai importante demnități din regat, atât laice, cât și ecleziastice. Arhiepiscopia din Kalocsa a fost fondată de către regele Ștefan I, fiind una din cele două instituții de acest rang din Ungaria medievală (a doua avea sediul la Esztergom), numărând printre altele episcopii sufragane precum episcopia Cenadului, episcopia Oradiei și episcopia Transilvaniei. Arhiepiscopul Berthold a fost fratele reginei Gertrud, soția lui Andrei al II-lea, care și-a folosit influența pentru a-l propune în funcție pe acesta³¹, în ciuda faptului că papa Inocențiu al III-lea s-a opus acestei decizii, în

260. Din anul 1212 avem două documente care îl amintesc, unul dintre acestea fiind DIR C 1951, p. 156, nr. 86; HOkm 1891, p. 12-15, nr. 7.

²² Voievodul *Simon* este menționat în două documente, unul dintre ele fiind RegArp 1923, p. 97-98, nr. 298. Pe lângă acestea mai este amintit și într-un proces consemnat în Registrul de la Oradea CDTrans 1997, p. 145, nr. 83.; RegVar 1903, p. 201, nr. 134 (283).

²³ Acest voievod este invocat în trei documente din anul 1216, unul dintre ele fiind RegArp 1923, p. 99-100, nr. 303, iar în anul 1217 într-un singur document DIR C 1951, p. 161, nr. 101; CDHung 1829, p. 201-203.

²⁴ Acest voievod este atestat documentar într-un număr de 24 de documente, unul dintre acesta fiind RegArp 1923, p. 111-112, nr. 338.

²⁵ Pentru anul 1219 avem un număr de trei documente ce îl menționează pe voievod, un exemplu îl constituie ÁUO 1873, p. 154-156, nr. 99; RegArp 1923, p. 117, nr. 353. În anul 1220 avem două documente în care este amintit, unul fiind în DIR C 1951, p. 176, nr. 118; ÁUO 1873, p. 157-159, nr. 101. Pentru anul 1221 îl regăsim atestat în două documente, DIR C 1951, p. 178-180, nr. 122; CDHung 1829, p. 316-320. Pe lângă documentele precizate mai este amintit într-un proces din anul 1219 vezi CDTrans 1997, p. 148-149, nr. 98; RegVar 1903, p. 229, nr. 207 (39).

²⁶ Pentru anul 1221 avem un număr de șase documente, un exemplu îl constituie ÁUO 1860, p. 171-175, nr. 96; RegArp 1923, p. 122, nr. 368, iar pentru anul 1220 avem două documente, unul dintre acestea fiind CDES 1971, p. 203-204, nr. 274.

²⁷ DIR C 1951, p. 230, nr. 187; CDHung 1829, p. 266-267.

²⁸ RegArp 1923, p. 169-170, nr. 537.

²⁹ RegVar 1903, p. 270, nr. 313 (362).

³⁰ Din anul 1212 avem un număr de șase documente în care este atestat, unul dintre acestea fiind CDHung 1829, p. 118-120; RegArp 1923, p. 90, nr. 280, iar pentru 1213, în trei documente, un exemplu îl constituie ÁUO 1873, p. 116-119, nr. 70; RegArp 1923, p. 92, nr. 284.

³¹ Lyon 2013, p. 165.

parte din cauza tinereții lui Berthold³². În pofida vârstei sale, considerată nepotrivită pentru ocuparea unei funcții de asemenea importanță, atât în cadrul bisericii, cât și în cadrul regatului, din anul 1207 acesta apare în listele de martori drept *Archi-Episcopo Bertholdo Calocensi Electo*³³; situația avea să se schimbe în anul 1211, când își desăvârșește studiile necesare și împlinește vârsta de 30 de ani. Prin intermediul influenței exercitate de sora sa, pe lângă funcția de arhiepiscop, Berthold avea să ocupe, într-o primă etapă, în anul 1209³⁴, și funcții militare, precum cea de ban al Croației. Această funcție îi conferea și controlul administrativ al regiunii³⁵. Se pare că a rămas în această funcție până în anul 1212, când renunță la aceasta în favoarea celei de voievod al Transilvaniei, demnitate pe care o va păstra timp de un an³⁶. Punctul de cotitură al carierei sale laice pare să fi fost asasinarea surorii sale Gertrud, pusă la care de către nobilimea ce devenise tot mai ostilă influenței și politicii interne prin care regina își promova rudele în funcții importante³⁷.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Mercurius	?-1111-1113-?	Comite de Alba (2)	2
2	Leustachius	?-1177-1196-?		1
3	Legforus	?-1199-1200-?		3
4	Eth	1200-?	Comite de Alba (1)	1
5	Iula	1201	Comite de Alba (1)	3
6	Nicolao	1201-?		1
7	Benedicto	?-1202-1206-?		7
8	Smaragdo	1206-?		1
9	Bendicto	?-1208-1209		8
10	Michaele	1209-1212		16
11	Bertholdo	1212-1213	Arhiepiscop de Kalocsa (9)	9
12	Nicolao	1213-?		2
13	Jula	?-1214-?	Comite de Solnoc (4)	4
14	Simon	?-1215-?		3
15	Ipoc	?-1216-1217		4

³² Document emis în data de 9 iunie 1206 CDHung 1829, p. 38-42.

³³ DIR C 1951, p. 35, nr. 59; CDHung 1829, p. 42-44.

³⁴ DIR C 1951, p. 148, nr. 69; ÁUO 1867, p. 334-335, nr. 206.

³⁵ Engel 2001, p. 92.

³⁶ Kosztolnyik 1996, p. 41-42.

³⁷ Lyon 2013, p. 167-168.

16	Raphoyn	1217-?		24
17	Nevke	?-1219-1221		8
18	Paulo	1221-1222-?		9
19	Soula	?-1227-?		1
20	Jula	?-1229-1231		6
21	Pousae	1231-?		1
22	Dionisio	?-1233-1234-?		6
23	Andreas	?-1235		1
24	Pousa	1235-1241-?		4

Tabel 1. Lista persoanelor în funcția de voievod al Transilvaniei între anii 1001-1241³⁸

Pentru perioada medievală, comitatul Crasna a reprezentat hotarul dintre comitatele intra-carpatică și regiunea Crișanei, fiind una din cele două porți de acces în Transilvania dinspre părțile vestice ale regatului Ungariei. În momentul de față, nu dispunem de date ce ar putea oferi informații legate de originea acestei structuri, lucru cauzat parțial de necorelarea informațiilor arheologice cu puținele date din sursele documentare³⁹. Cel mai probabil comitatul a fost organizat cândva în prima parte a secolului al XI-lea. Structura a fost creată după ce Ștefan a cucerit teritoriul controlat de Gyula, fărâmițând astfel marele comitat Dăbâca⁴⁰. Ce putem observa este faptul că această provincie a fost una din cele mai mici structuri organizate în Regatul Ungariei. Prin prisma poziționării geografice cheie, în colțul nord-vestic al Transilvaniei, aceasta avea un caracter militar, asigurând una dintre căile de acces în spațiul din interiorul arcului carpatic⁴¹.

Din puținele informații documentare disponibile putem afirma faptul că acești comiți de Crasna erau administratorii unor domenii regale; astfel, slujbașii regali erau scoși din schema de subordonare ulterioară a voievodului Transilvaniei. Prin urmare este dificil de admis faptul că provincia poate fi considerată un comitat transilvănean în contextul în care celelalte comitate erau subordonate voievodului, cu excepția comitatului Sibiu ce avea un statut aparte, chiar dacă din punct de vedere geografic aceasta aparține de regiunea sus menționată. Doi comiți de Crasna sunt amintiți în perioada cuprinsă între anii

³⁸ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării Zsoldos 2011, p. 36-38. Există o lacună în lucrare, și anume prin faptul că voievodul *Pousae* nu este amintit ca ocupând funcția în anul 1231. Documentul este emis de către capitulul din Alba Iulia și amintește pe *Pousae Woyvoda*, vezi nota de subsol nr. 27.

³⁹ Csók 2012, p. 126.

⁴⁰ Kristó 2005, p. 111.

⁴¹ Csók 2015, p. 45.

1201-1241: *Agya*, în anul 1213⁴² și *Vilhelmus*, în anul 1241⁴³. Atestările documentare ale celor doi comiți se regăsesc în lista de procese din cadrul Registrului de la Oradea.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Agya	?-1213-?		2
2	Vilhelmus	?-1241-?		1

Tabel 2.1. Lista persoanelor în funcția de comite Crasna între anii 1201-1241⁴⁴

Prin intermediul aceluiași Regstru de la Oradea putem regăsi atestările deferiților membri ce făceau parte din aparatul administrativ și judiciar al comitatului. Pentru anul 1213 documentele indică un anume *Sebe curiali comite de Crasna*⁴⁵, el fiind unul dintre judecătorii dintr-un proces legat de furtul unei securi. În același an mai este menționat un anume *Tupa curiali comes de Karasna*⁴⁶. Acest *Tupa*, comite curial, mai este amintit în alte două procese în anul următor⁴⁷, în unul dintre acestea fiind consemnat și *Ruben biloto de Crazna*⁴⁸. Alături de persoanele care făceau parte din aparatul administrativ al comitatului, în trei ocazii întâlnim mențiuni ce fac referire la *castri Carazna*⁴⁹.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Documente
1	Sebe	?-1213	1
2	Tupa	1213-1214-?	3

Tabel 2.2. Lista persoanelor în funcția de comite curial de Crasna între anii 1201-1241⁵⁰

În Transilvania, pentru prima parte a secolului al XIII-lea, comitatul

⁴² Prima mențiune: CDTrans 1997, p. 137, nr. 51; RegVar 1903, nr. 22 (264); cea de-a doua: CDTrans 1997, p. 138, nr. 52; RegVar 1903, p. 165, nr. 29 (268).

⁴³ RegArp 1927, p. 212, nr. 709.

⁴⁴ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării Zsoldos 2011, p. 166.

⁴⁵ CDTrans 1997, p. 137, nr. 50; RegVar 1903, p. 162, nr. 21 (260).

⁴⁶ CDTrans 1997, p. 139, nr. 59; RegVar 1903, p. 176, nr. 59 (155).

⁴⁷ CDTrans 1997, p. 141, nr. 64; RegVar 1903, p. 180, nr. 74 (300).

⁴⁸ CDTrans 1997, p. 140-141, nr. 63; RegVar 1903, p. 182, nr. 81 (307).

⁴⁹ În prima situație este vorba despre un proces din anul 1214 amintit anterior: RegVar 1903, p. 180, nr. 74 (300). Celelalte două mențiuni provin din două procese din anul 1219, CDTrans 1997, p. 150, nr. 104; RegVar 1903, p. 239, nr. 229 (110) și CDTrans 1997, p. 150-151, nr. 105; RegVar 1903, p. 239-240, nr. 230 (111).

⁵⁰ Tabel realizat prin analiza documentelor și consultarea lucrării Zsoldos 2011, p. 166.

Solnoc reprezintă structura teritorial-administrativă atestată cel mai frecvent. Comiții acestei regiuni par să fi fost singurii conducători ai unei provincii din Transilvania care erau amintiți alături de voievod. Putem suspecta faptul că apariția lor în documente, în listele de martori alături de voievod, să fie datorată într-o mare măsură faptului că acești comiți au deținut în paralel o funcție la curtea regelui Ungariei sau să fi fost concomitent comiți ai unor structuri din afara Transilvaniei. Pentru perioada abordată există totuși două excepții ce infirmă situația expusă. În prima rând este vorba despre două documente emise la începutul secolului al XIII-lea, mai exact în anul 1201, când, alături de voievodul *Jula* este menționat un anume *Martino* comite de Solnoc⁵¹. În cea de-a doua situație este vorba despre un document emis în anul 1234, în care este amintit un comite de Solnoc cu numele *Dees*⁵², fără nici o altă titlatură. În restul cazurilor, atunci când îi întâlnim menționați atât pe voievodul Transilvaniei cât și pe comitele de Solnoc, cel din urmă deține și o funcție la curtea regală ori cea de comite al altui comitat, din afara jurisdicției voievodului Transilvaniei. Situația pare să se păstreze până în jurul anului 1263, moment în care voievodul Transilvaniei deține și funcția de comite de Solnoc⁵³. Se pare că începând cu anul 1205 o bună parte a viitorilor comiți de Solnoc vor deține funcții la curtea regală, primul dintre aceștia fiind *Smaragdo Zounukiensi et comite curie*⁵⁴, aflat la conducerea provinciei 1205-1206. Ulterior, în anul 1213, același comite *Smaragdo* va mai ocupa funcția de comite de Solnoc, fiind atestat într-un număr de procese ce se regăsesc în Registrul de la Oradea⁵⁵. În ceea ce privește funcțiile care nu erau subordonate voievodului Transilvaniei avem situația unor comiți ce vor deține simultan și demnități ce îi scoteau de sub jurisdicția voievodului. În primul caz este vorba despre un comite *Gyula* amintit între anii 1219-1221 cu diferite titlaturi de la cea de ban⁵⁶ la comite de Bodrog⁵⁷. Acest

⁵¹ DIR C 1951, p. 19, nr. 34; CDHung 1829, p. 387-389 și DIR C 1951, p. 19, nr. 35; HOkm 1876, p. 4-5, nr. 2.

⁵² DIR C 1951, p. 276-280, nr. 231; ÁUO 1867, p. 545-549, nr. 345.

⁵³ Mai există două situații anterioare anului 1263 când documentele menționează comiții de Solnoc fără nici o altă titlatură alături de voievozii Transilvaniei. În prima situație este vorba despre un document emis în data de 23 noiembrie 1251, vezi. DIR C 1952, p. 1, nr. 1; și în cel de-al doilea caz este vorba despre un document emis de ducele Transilvaniei Ștefan în care este amintit comitele de Solnoc. În cel de-al doilea caz contextul este mai dificil de examinat din cauza statutului Ducatului Transilvaniei; nu putem stabili dacă în această situație comitele de Solnoc se află în afara jurisdicției voievodale; vezi DIR C 1952, p. 33-34, nr. 30; ÁUO 1870, p. 8-9, nr. 5.

⁵⁴ În anul 1205 comitele este menționat în două documente; vezi un exemplu în DIR C 1951, p. 32, nr. 52; ÁUO 1867, p. 300, nr. 185. În anul 1206 este amintit în trei documente; vezi un exemplu în DIR C 1951, p. 34, nr. 55; MES 1874, p. 185-186, nr. 175.

⁵⁵ Este vorba despre patru procese din anul 1214, un exemplu îl constituie CDTrans 1997, p. 138, nr. 53; RegVar 1903, p. 165-166, nr. 31 (253).

⁵⁶ Ocupă poziția de ban, însă nu este specificat numele acestei formațiuni, fiind amintit într-un document emis în anul 1219: DIR C 1951, p. 170-172, nr. 113; ÁUO 1867, p. 399-402, nr. 247.

Gyula este aceeași persoană amintită în patru documente emise în anul 1214 ca ocupând funcția de voievod al Transilvaniei⁵⁸. Cel mai influent comite al acestei provincii a fost *Dionysii filio Dionysii Palatino et Comite de Zonuk*⁵⁹, amintit între anii 1235-1240 cu titulatura de palatin, în prealabil în perioada 1228-1230 acesta ocupând simultan funcția de comite de Solnoc și funcția *magistro tauernicorum*⁶⁰.

Pe lângă comiții invocați deja există o serie de persoane mai puțin amintite, aflate la conducerea acestei provincii administrative: *Martino*, în anul 1201⁶¹, *Petro*⁶² și *Nicolao*⁶³, în anul 1207, *Christophoro*, în anul 1215⁶⁴, *Benedicti*, în anul 1217⁶⁵, *Borysio*, în anul 1221⁶⁶ și *Dees*, între anii 1234-1235⁶⁷.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Martino	1201-?		2
2	Smaragdo	?-1205-1206-?	Comes curialis (5)	5
3	Petro	?-1207		1
4	Nicolae	1207-?		1
5	Smaragdo	?-1213-?		4
6	Gyula	?-1214-?	Voievod al Transilvaniei (4)	4
7	Christophoro	?-1215-?		1

⁵⁷ Pentru anul 1220 este amintit în două documente, unul dintre acestea fiind DIR C 1951, p. 176, nr. 117; CDHung 1829, p. 285-287. Pentru anul 1221 vezi DIR C 1951, p. 178-180, nr. 122; CDHung 1829, p. 316-320.

⁵⁸ Primul document: DIR C 1951, p. 158, nr. 92; RegArp 1923, p. 94, nr. 290; cel de al doilea: DIR C 1951, p. 158, nr. 93; ÁUO 1867, p. 367-368, nr. 222.

⁵⁹ Pentru perioada în care comitele *Dionysio* a deținut funcția de comite palatin între anii 1235-1240 sunt emise patru documente ce atestă această situație, documentul dat exemplu este emis în anul 1235: DIR C 1951, p. 289, nr. 243; CDHung 1829, p. 21. Un document ce ridică unele semne de întrebare legat de autenticitatea sa este DIR C 1951, p. 305-310, nr. 258; CDHung 1829, p. 104-111.

⁶⁰ Pentru anul 1228 este amintit în patru documente, vezi un exemplu în DIR C 1951, p. 235, nr. 192; CDHung 1829, p. 149-150. Pentru anul 1229 este menționat în trei documente, un exemplu fiind DIR C 1951, p. 236, nr. 195; ÁUO 1867, p. 466-467, nr. 295.

⁶¹ Comitele este amintit în două documente ambele emise în anul 1201, un exemplu îl constituie DIR C 1951, p. 19, nr. 34; CDHung 1829, p. 387-389.

⁶² DIR C 1951, p. 35, nr. 61; CDHung 1829, p. 45-47.

⁶³ DIR C 1951, p. 35, nr. 59; CDHung 1829, p. 42-44. Documentul este considerat a fi suspect.

⁶⁴ CDTrans 1997, p. 144, nr. 77; RegVar 1903, p. 194-195, nr. 114 (176).

⁶⁵ CDTrans 1997, p. 146-147, nr. 89; RegVar 1903, p. 215, nr. 170 (30).

⁶⁶ CDHung 1829, p. 329-331; RegArp 1923, p. 123, nr. 370.

⁶⁷ Pentru anul 1234: DIR C 1951, p. 281-283, nr. 231; CDHung 1829, p. 405-407. Pentru anul 1235: RegArp 1923, p. 169-170, nr. 537.

8	Benedicti	?-1217-?		1
9	Gyula	?-1219-1221	Ban (1) Mare comite de Bodrog (3)	4
10	Borysio	1221-?		1
11	Dionysio	?-1228-1230-?	Magister tavernicorum (9)	9
12	Dees	?-1234-1235		2
13	Dionysio	1235-1240-?	Comes palatinus (4)	4

Tabel 3.1. Lista persoanelor în funcția de comite de Solnoc între anii 1201-1241⁶⁸

Pe lângă comiții din vârful ierarhiei administrative a provinciei, între anii 1213-1221 regăsim și un număr de nouă comiți curiali, care au luat parte la diferite procese. Lista comiților curiali ai comitatului Solnoc începe cu *Poul* în anul 1213⁶⁹ și continuă cu *Cosma*, în anul 1213⁷⁰, *Pris*, în anul 1214⁷¹, *Angelus*, în anul 1215⁷², *Tumpa*, în anul 1216⁷³, *Joan*, în anul 1217⁷⁴, *Tobia*, în anul 1219⁷⁵, *Vitalis*, în anul 1220⁷⁶ și *Mauriano*, în anul 1221⁷⁷.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Documente
1	Poul	?-1213	1
2	Cosma	1213-?	1
3	Pris	?-1214-?	2
4	Angelus	?-1215-?	4
5	Tumpa	?-1216-?	1
6	Joan	?-1217-?	1

⁶⁸ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării Zsoldos 2011.

⁶⁹ CDTrans 1997, p. 138, nr. 53; RegVar 1903, p. 165-166, nr. 31 (253).

⁷⁰ CDTrans 1997, p. 139, nr. 56; RegVar 1903, p. 171, nr. 47 (143).

⁷¹ Este menționat în două procese în anul 1214. Primul proces CDTrans 1997, p. 141, nr. 66; RegVar 1903, p. 181, nr. 77 (303). Al doilea proces CDTrans 1997, p. 142, nr. 69; RegVar 1903, p. 183, nr. 84 (310).

⁷² Comitele *Angelus* este menționat ca participând în patru procese desfășurate în anul 1215. Un exemplu îl reprezintă CDTrans 1997, p. 145, nr. 81; RegVar 1903, p. 199, nr. 127 (276).

⁷³ CDTrans 1997, p. 146, nr. 87; RegVar 1903, p. 209, nr. 158 (238).

⁷⁴ CDTrans 1997, p. 146-147, nr. 89; RegVar 1903, p. 215, nr. 170 (30).

⁷⁵ *Tobias* este cel mai des menționat comite curial de Solnoc, fiind atestat ca luând parte la șapte procese. Un exemplu fiind CDTrans 1997, p. 147-148, nr. 93; RegVar 1903, p. 217, nr. 176 (61).

⁷⁶ Comitele *Vitalis* este atestat în două documente. Prima mențiune CDTrans 1997, p. 152, nr. 108; RegVar 1903, p. 242-243, nr. 238 (61).

⁷⁷ CDTrans 1997, p. 154, nr. 116; RegVar 1903, p. 259, nr. 283 (95).

7	Tobia	?-1219-?	7
8	Vitalis	?-1220-?	2
9	Mauriano	?- 1221-?	1

Tabel 3.2. Lista persoanelor în funcția de comite curial din comitatul Solnoc între anii 1201-1241⁷⁸

În comitatul Dăbâca, atestările documentare dintre anii 1201-1241 precizează un un singur comite curial și un singur comite. Acesta din urmă amintit este menționat în două procese, ce se regăsesc în Registrul de la Oradea⁷⁹. În prima mențiune a acestuia este vorba despre un proces din anul 1214, în care sunt implicați trei dintre soldații comitelui *Voiouoda*, și anume *Hereust*, *Vanoy* și *Bocya*, cei din urmă acuzându-l pe comite de faptul că nu ar fi beneficiat de privilegiile conforme statutului lor social⁸⁰. Cel de-al doilea proces în care este menționat comitele de Dăbâca datează din anul 1219⁸¹ și face referire la o păgubire prin taxare greșită. Problema legată de această mențiune constă în lipsa titlaturii de comite din statut, pe când în procesul din 1214 acest statut era specificat. Explicația poate fi oferită prin localizarea așezării de care aparțineau cele patru persoane, și anume satul Roba, astăzi parte din satul Mirșid⁸². Astfel putem confirma faptul că în procesul din anul 1219 este amintit același comite de Dăbâca. Pe lângă cele menționate mai regăsim amintit comitatul Dăbâca în diferite documente, precum o donație făcută de ducele Béla în anul 1230⁸³.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Voiouoda	?-1214-1219-?		2

Tabel 4.1. Lista persoanelor în funcția de comite de Dăbâca între anii 1201-1241⁸⁴

⁷⁸ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării Zsoldos 2011.

⁷⁹ Există o neconcordanță între informațiile din lucrarea lui Zsoldos 2011, unde acest *Voiouoda* este menționat ca ocupând funcția de comite de Dăbâca în anul 1214 într-un singur document RegVar 1903, p. 181-182, nr. 78 (304). În lucrarea lui Kovács 2010, aceeași persoană este amintită în două documente, diferența fiind realizată prin menționarea într-un proces din anul 1219, RegVar 1903, p. 230-231, nr. 212 (44). Prin analizarea documentară considerăm informațiile, în ceea ce privește situația de față, ce se regăsesc în lucrarea lui András W. Kovács ca fiind veridice.

⁸⁰ CDTrans 1997, p. 141-142, nr. 67; RegVar 1903, p. 181-182, nr. 78 (304).

⁸¹ CDTrans 1997, p. 149, nr. 99; RegVar 1903, p. 230-231, nr. 212 (44).

⁸² Satul Mirșid aparține din punct de vedere jurisdicțional de teritoriul actual al județului Sălaj.

⁸³ DIR C 1951, p. 242-243, nr. 202; HOkm 1880, p. 19-20, nr. 17.

⁸⁴ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării Kovács 2010, p. 31.

În afară de acest comite mai apare o mențiune referitoare la o singură persoană din aparatul administrativ al acestui comitat: în două procese din anul 1213 întâlnim un anume *Zakeo*, comite curial⁸⁵.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Documente
1	Zakeo	?-1213-?	2

Tabel 4.2. Lista persoanelor în funcția de comite curial din comitatul Dăbâca între anii 1201-1241⁸⁶

În cazul comitatului Cluj dispunem de șase documente care amintesc patru comiți. Dintre acestea, unul singur menționează în lista de martori un comite de Cluj, un anume *Pazmany de Kulus*⁸⁷. În celelalte situații avem de-a face cu procese în care comiții de Cluj sunt prezentați în postura de judecători, aceste procese fiind documentate în Registrul de la Oradea. Dintre comiții acestei provincii, cel mai des invocat a fost *Christophorus*, judecător implicat în trei procese din anul 1213⁸⁸; ceilalți doi comiți de Cluj fiind *Ecce*⁸⁹, în anul 1215, și *Sebastianum*, în anul 1229⁹⁰.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Pazmany	1201-?		1
2	Christophorus	?-1213-?		3
3	Ecce	?-1215-?		1
4	Sebastian	?-1229-?		1

Tabel 5.1. Lista persoanelor în funcția de comite de Cluj între anii 1201-1241⁹¹

⁸⁵ CDTrans 1997, p. 136, nr. 45; RegVar 1903, p. 157, nr. 6 (376) și CDTrans 1997, p. 136-137, nr. 46; RegVar 1903, p. 158, nr. 7 (377).

⁸⁶ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării lui Zsoldos 2011, p.147 și a lucrării Kovács 2010, p. 31.

⁸⁷ DIR C 1951, p. 19, nr. 34; CDHung 1829, p. 387-388.

⁸⁸ În primul proces regăsim o eroare prin faptul ca acest *Christophorus* este menționat ca fiind comite curial, ceea ce este fals, vezi CDTrans 1997, p. 137, nr. 47; RegVar 1903, p. 158-159, nr. 10 (380); al doilea proces CDTrans 1997, p. 138, nr. 54; RegVar 1903, p. 166, nr. 32 (254); al treilea proces CDTrans 1997, p. 140, nr. 61; RegVar 1903, p. 176, nr. 61 (157).

⁸⁹ CDTrans 1997, p. 144, nr. 79; RegVar 1903, p. 196, nr. 118 (180).

⁹⁰ CDTrans 1997, p. 171, nr. 156; RegVar 1903, p. 296-297, nr. 369 (358).

⁹¹ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrărilor Zsoldos 2011, p. 150-151 și Kovács 2010, p. 49.

Pe lângă comiții amintiți, în procesele redade în registru întâlnim mențiunile a trei comiți curiali de Cluj. Primul este *Beken*, amintit întâia oară într-un proces dintre două persoane din satul Achya⁹². Problema este ridicată de faptul că acesta este precizat sumar, *iudice Beken, curiali comite*, fără a fi invocată jurisdicția sa din titlatură. Răspunsul pentru această situație vine prin prezența aceluiași comite curial într-un nou proces, împrejurare în care este amintit cu întreaga sa titlatură: *iudice Beken, curiali comite de Clus*⁹³. Astfel deducem faptul că în ambele cazuri este vorba despre aceeași persoană. Un an mai târziu, în funcția de comite curial îl regăsim pe *iudice Basu, curiali comite de Clus*⁹⁴. Două decenii mai târziu, în anul 1235, ultimul dintre acești funcționari, *Nuetlen*, avea să ia parte la desfășurarea unui proces⁹⁵.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Documente
1	Beken	?-1213-?	2
2	Basu	?-1214-?	1
3	Nuetlen	?-1235-?	1

Tabel 5.2. Lista persoanelor în funcția de comite curial din comitatul Cluj între anii 1201-1241⁹⁶

Comitatul Alba din Transilvania rămâne o formațiune administrativ-teritorială ce nu a beneficiat de o cercetare temeinică din partea istoriografiei române. Pe de altă parte, istoriografia maghiară apreciază că acest comitat a fost prima structură administrativ-regională înființată de către autoritatea regală cândva la începutul secolului al XI-lea. La momentul respectiv, comitatul Alba se întindea peste întreaga zonă de sud a provinciei, situație ce poate explica viitoarele conflicte din secolul al XIII-lea cu instituțiile administrativ-teritoriale ale sașilor. În general este acceptată ideea conform căreia comitatul Alba a fost organizat înainte de anul 1177⁹⁷, anul primei atestări documentare⁹⁸. În secolul al XIII-lea instituțiile administrative laice și ecleziastice au încercat să restaureze autoritatea pe care o dețineau asupra teritoriilor sudice ale Transilvaniei prin

⁹² RegVar 1903, p. 158-159, nr. 13 (383).

⁹³ CDTrans 1997, p. 139, nr. 57; RegVar 1903, p. 172, nr. 49 (145).

⁹⁴ CDTrans 1997, p. 142, nr. 68; RegVar 1903, p. 182, nr. 80 (306).

⁹⁵ RegVar 1903, p. 306-307, nr. 388 (141).

⁹⁶ Tabel realizat prin analiza documentelor și consultarea lucrărilor Zsoldos 2011, p. 150-151 și Kovács 2010, p. 49.

⁹⁷ Pop 1997, p. 451. Gyula Kristó plasează apariția comitatului Alba în timpul regelui Ladislau I, în acest sens vezi Kristó 1988, p. 496-497.

⁹⁸ După cum am amintit în paginile anterioare este vorba despre *Gallus comes Albensis Transilvanus* în DIR C 1951, p. 6, nr. 12; CDHung 1829, p. 203.

subordonarea instituțiilor nou înființate în această regiune.

Pentru prima parte a secolului al XIII-lea ne sunt cunoscuți doi comiți de Alba. Cea dintâi mențiune a unui comite provine dintr-un document emis la începutul secolului, în anul 1201, și anume într-o listă de martori, care amintește pe un anume *Jula*, cu titulatura de *voivoda et Comite Albe Transilvane*⁹⁹. Voievodul apare în trei documente, însă doar unul dintre acestea îi specifică și funcția de comite de Alba, ceea ce nu înseamnă neapărat faptul că nu ar fi putut deține în continuare și funcția de comite. Este bine cunoscut, prin exemplele anterioare, faptul că, în procesul de emitere al documentelor, din motive economice și practice, persoanele însărcinate cu redactarea acestora menționau uneori doar una din demnitățile deținute de persoana amintită. De cele mai multe ori era vorba de funcția ce conferea un prestigiu mai mare. Astfel putem explica mențiunea funcției de voievod și omisiunea celei de comite de Alba. Cea de-a doua persoană apare într-un document emis în anul 1227, fiind vorba despre *Sous Magistro Tauarnicorum nostrum et Comite Albensis*¹⁰⁰. Spre deosebire de precedentul comite de Alba ce deținea și titulatura de voievod al Transilvaniei, acest *Sous* nu deținea și funcția de voievod, întrucât același document amintește un anume *Soula Voyuoda* deținând această demnitate.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Jula	1201-?	Voievod al Transilvaniei (3)	1
2	Sous	?-1227-?	Magister tavernicorum (1)	1

Tabel 6. Lista persoanelor în funcția de comite de Alba între anii 1201-1241¹⁰¹

Divizarea marelui comitat Alba a reprezentat un proces ce s-a desfășurat pe parcursul unei perioade încadrată cu aproximație între cea de-a doua jumătate a secolului al XII-lea și începutul secolului următor. Din teritoriul marelui comitat au rezultat cinci comitate: Alba, Sibiu, Turda, Târnava și Hunedoara.

În ceea ce privește comitatul Hunedoara există o serie de teorii ce plasează înființarea structurii în diverse perioade: la sfârșitul secolului al XI-lea în timpul regelui Ladislau I¹⁰² ori, conform altor păreri, în secolul al XII-lea¹⁰³. Cei mai

⁹⁹ DIR C 1951, p. 19, nr. 35; HOkm 1876, p. 4-5, nr. 2.

¹⁰⁰ DIR C 1951, p. 230, nr. 187; ÁUO 1873, p. 200, nr. 137.

¹⁰¹ Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrărilor Zsoldos 2011, p. 150-151 și Kovács 2010, p. 49.

¹⁰² Karácsony 1926, p. 182

¹⁰³ Molnár 1949, p. 64

mulți cercetători apreciază acest moment cândva între deceniile patru și cinci ale veacului al XIII-lea¹⁰⁴. Au fost enunțate teorii conform cărora structura administrativ-teritorială nu ar fi existat în timpul dinastiei arpadiene, iar regiunea ar fi făcut parte în continuare din comitatul Alba¹⁰⁵. Spre deosebire de ceilalți comiți, comitele de Hunedoara nu apare menționat în listele de martori și nici în listele de demnitari din documentele emise de cancelaria regală pentru prima parte a secolului al XIII-lea. Cert este faptul că desprinderea comitatului Hunedoara s-ar fi petrecut în secolul al XIII-lea. Nu cunoaștem exact momentul desprinderii, dar putem afirma că apariția structurii teritoriale s-ar fi petrecut înainte de anul 1276¹⁰⁶, momentul primei mențiuni a structurii *comitatul Hunod*.

Comitatul Turda, situat la nord de comitatul Alba, s-a format asemenea comitatului Hunedoara. Părerile legate de formarea provinciei administrative diferă, unii istorici plasează momentul înființării în secolul al XI-lea în timpul regelui Ștefan I¹⁰⁷ sau Ladislau I¹⁰⁸, alții consideră faptul că structura teritorială să fi apărut în secolul al XIII-lea¹⁰⁹. Este probabil că desprinderea teritorială a comitatului Turda din marele comitat Alba să se fi petrecut concomitent sau imediat după desprinderea comitatului Târnava. Astfel, în lipsa unor documente medievale, apariția comitatului Turda poate fi plasată cronologic cândva la cumpăna dintre secolele XII-XIII. Regăsim menționată structura teritorială într-un document emis de ducele Béla în anul 1227¹¹⁰, în care este amintit *comitatum Torda*. Din punct de vedere documentar, în acest secol, în documente nu întâlnim nici un comite de Turda. Centrul administrativ al comitatului a fost cetatea Turda, atestată încă din anul 1075¹¹¹, însă documentele ce fac referire la acest punct fortificat se referă de fapt la cetatea de la Moldovenești, *Várfalva*, situată la 15 km depărtare de orașul Turda de azi¹¹².

Situat la est de comitatul Alba, comitatul Târnava s-a format cândva spre sfârșitul secolului al XII-lea¹¹³ sau chiar începutul celui următor¹¹⁴. Crearea structurii administrativ-teritoriale a reprezentat o consecință a colonizării

---

¹⁰⁴ Iczkovits 1939, p. 7.

¹⁰⁵ Szeghalmi 1942, p. 320.

¹⁰⁶ În anul 1276 avem menționat comitatul Hunedoara, în acest sens vezi DIR C 1952, p. 184-185, nr. 199; CDHung 1829, p. 371-372. De asemenea, în același an avem menționat și un comite de Hațeg prin persoana lui *Petro magistro agasonum comite de Hatzek* vezi DIR C 1952, p. 177, nr. 192; CDHung 1829, p. 339-340.

¹⁰⁷ Székely 1979, p. 185.

¹⁰⁸ Karácsony 1926, p. 182.

¹⁰⁹ Makkai 1944, p.188.

¹¹⁰ DIR C 1951, p. 230, nr. 187; ÁUO 1873, p. 200, nr. 137.

¹¹¹ DIR C 1951, p. 1-2, nr. 2; MES 1874, p. 53-60, nr. 25.

¹¹² Entz 1976, p. 438.

¹¹³ Borsa 1962, p. 216

¹¹⁴ Makkai 1944, p.188.

germanilor, teritoriul comitatului Târnava fiind smuls din părțile estice ale marelui comitat Alba. Primul comite, de altfel singura persoană atestată documentar în acest secol, a fost *Raphael comes de Kuckelluu*, amintit în anul 1214¹¹⁵, ceea ce confirmă ipoteza formării provinciei în secolul al XII-lea. Din punct de vedere geografic comitatul era delimitat de râurile Târnava Mare și Târnava Mică. Astfel putem observa rolul și caracteristica principală ce a dus la înființarea sa. Centrul administrativ al comitatului a fost o fortificație ridicată pe un deal deasupra Târnavei Mici, prevăzută cu un șanț de apărare, numele acesteia fiind *Küküllő* sau Cetatea de Baltă.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Raphael	?-1214-?		1

Tabel 7. Lista persoanelor în funcția de comite de Târnava între anii 1201-1241¹¹⁶

Între secolele XI-XII, principalele populații din sudul și sud-estul Transilvaniei însărcinate cu protecția granițelor, organizate cu elemente de tip prisacă, au fost secuii și pecenegii¹¹⁷. Odată cu expansiunea teritorială a statului ungar sistemul de prisăci a fost desființat, iar în locul acestora regalitatea maghiară a decis aducerea unei populații care putea să îndeplinească servicii militare și de asemenea să întreprindă activități comerciale¹¹⁸. În sudul Transilvaniei, așezarea coloniștilor a avut loc în cea de a doua parte a domniei regelui Géza al II-lea (1141-1162), așadar în deceniile șase și șapte ale secolului al XII-lea. Procesul de colonizare a provinciei Sibiului s-a încheiat la începutul secolului al XIII-lea¹¹⁹. Printre activitățile economice desfășurate de coloniști se numărau cultivarea pământului, exploatarea forestieră, meșteșugul, comerțul și minierul. Din punct de vedere administrativ-teritorial, în momentul inițierii procesului de colonizare, sașii din viitoarea provincie administrativă Sibiu se găseau în zone precum comitatul Alba, care la mijlocul secolului al XII-lea se învecina la părțile sudice cu entitățile administrative *terra Saxonum de Waras*¹²⁰ (cu centrul la Orăștie) și *terra Syculorum terrae Sebus*¹²¹ (cu centrul la Sebeș).

¹¹⁵ CDTrans 1997, p. 142-143, nr. 72; RegVar 1903, p. 189, nr. 99 (325).

¹¹⁶ Tabel realizat prin analiza documentelor și consultarea lucrărilor lui Zsoldos 2011, p. 167 și Kovács 2010, p. 81.

¹¹⁷ Țiplic 2004, p. 74.

¹¹⁸ Gündisch 2001, p. 42.

¹¹⁹ Năgler 1992, p. 173.

¹²⁰ Denumirea provine dintr-un document emis în anul 1291, vezi DIR C 1952, p. 348-349, nr. 383; UB 1892, p. 187-189, nr. 255.

¹²¹ Crângaci Țiplic 2011, p. 25.

După cum am amintit, linia Oltului făcea parte din sistemul de prisăci apărat de secui și pecenegi, iar podișul Hârtibaciului putea fi considerat o *terra deserta*. În acest context, coloniștii sași au fost așezați în teritoriul denumit în documentele emise la sfârșitul secolului al XII-lea drept *terra deserta*, areal geografic ce fusese integrat în urmă cu unul sau două decenii¹²². Nu cunoaștem momentul exact al înființării comitatului, însă prin intermediul materialului documentar existent, pentru zona de sud a Transilvaniei, putem afirma cu certitudine ființarea unei structuri administrativ-teritoriale, fie ea și laică, anterior anului 1191. Asemenea comitatelor situate la vest de Transilvania, și anume Banat și Crișana, și a comitatului Alba, prima formă de organizare teritorială pare să fi fost cea ecleziastică¹²³. Apariția comitatului Sibiului pare să se fi petrecut cândva după anul 1198¹²⁴, explicația rezultând în urma analizei documentare și a utilizării termenului de *desertum*, ceea ce poate sugera finalizarea unei prime etape de organizare a regiunii. Anterior anului 1198, arealul geografic al acestui comitat este amintit ca *desertum*, regiunea fiind mai apoi transformată într-un comitat ca urmare a procesului de reorganizare administrativ-teritorială petrecut la începutul secolului al XIII-lea¹²⁵. Termenul, ce nu oferă informații geografice concise, ci mai degrabă ambigue, a fost utilizat într-un document emis între anii 1192-1196¹²⁶, iar ultima dată a fost invocat documentar în anul 1198. Folosirea termenului a contribuit la crearea premiselor conflictului între instituția săsească și episcopia Transilvaniei, ce aveau să atingă apogeul în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Acest conflict avea să se sfârșească abia în momentul adoptării lutheranismului. Problema o constituie faptul că *terra deserta*, teritoriul dăruit de către regele Géza al II-lea coloniștilor, nu corespunde cu *terra deserta* din timpul regelui Béla al III-lea (1172-1196), arealul geografic în care regele înființează o prepozitură a sașilor. Teritorial, la jumătatea secolului al XII-lea, *desertum*-ul din timpul regelui Géza al II-lea se întindea în părțile estice până la Țara Bârsei, ce îi va fi înglobată în deceniul al șaptelea al aceluiași secol, iar la vest ajungea până în zona fortificației de la Orlat și Ocna Sibiului. Dacă colonizarea în părțile sudice ale Transilvaniei a reușit, nu putem spune același lucru și despre Țara Bârsei. Responsabile pentru eșec sunt incursiunile frecvente

¹²² Pentru termenul de *terra deserta* vezi Turcuș 2015, p. 157-174.

¹²³ Pentru teritoriul ocupat de comitatul Bihor vezi documentul emis în anul 1111 și 1113 unde este menționat un anume *Sixt* episcop de Bihor vezi DIR C 1951, nr. 2 și DIR C 1951, nr. 3, ambele documente, ce-i drept ridică unele semne de suspiciune. Pentru o situație verosimilă putem utiliza documentul emis în anul 1138, unde ne sunt prezentați o serie de episcopi precum *Bestertius* episcop de Cenad, *Walter* episcop de Oradea (vezi DIR C 1951, p. 3, nr. 4; MES 1874, p. 88-89, nr. 65). Pentru Transilvania există un document datat în anul 1139 în care ne este prezentat un episcop *Baranus* (vezi DIR C 1951, p. 3, nr. 5; MES 1874, p. 100, nr. 67).

¹²⁴ DIR C 1951, p. 13, nr. 21; UB 1892, p. 3-4, nr. 4.

¹²⁵ Crângaci Țiplic 2011, p. 38.

¹²⁶ DIR C 1951, p. 11-12, nr. 19; UB 1892, p. 2-3, nr. 2.

ale cumanilor, motiv pentru care regele Andrei al II-lea avea să așeze în regiune Ordinul Cavalerilor Teutoni.

Organizarea teritoriului colonizat într-un comitat s-a produs la începutul secolului al XIII-lea, procesul făcând parte dintr-un plan mai amplu de reorganizare a frontierei transilvănene, transformând regiunea sudică într-o zonă definită prin caracteristici militare ofensive¹²⁷. Toate aceste schimbări aveau să se petreacă în contextul în care Regatul Ungariei, la începutul secolului al XIII-lea, devine vârful de lance al bisericii catolice în zona Peninsulei Balcanice și părțile estice ale Europei. Cea dintâi dovadă a reformei o constituie actul acordat de către regele Andrei al II-lea lui *Johannes Latinus* în anul 1204¹²⁸; pentru prima dată, în acest document apare menționată instituția servienților regali, reprezentând de altfel prestația serviciului militar al comunităților libere¹²⁹. Prin urmare, documentul dezvăluie unul dintre atributele de bază ale comitatului Sibiului, și anume caracterul militar ofensiv¹³⁰. Forma alungită a regiunii ne sugerează caracterul și valența militară a colonizării¹³¹. Obligațiile militare vor fi confirmate prin acțiunea militară întreprinsă de *comes Iwachinus de Cibinio*¹³², care, la cererea regelui Ungariei Andrei al II-lea, pornește o campanie militară în Țaratul Bulgariei pentru sprijinirea țarului Borilă¹³³. Inițial, aria de acțiune militară a comitelui cuprindea, în linii mari, teritoriul de la nord de Carpații Meridionali, ulterior acesta fiind restrâns gradual. În prima etapă, în anul 1211 a fost adus Ordinul Teutonic în Țara Bârsei¹³⁴, iar în a doua etapă, între anii 1232-1233, a fost înființat Banatul de Severin. Prin urmare, cele două teritorii dispuse la est și vest de comitatul Sibiu au limitat aria de acțiune a comitelui. Putem concluziona faptul că între anii 1210-1211 are loc desprinderea structurilor administrativ-teritoriale din sudul Transilvaniei din cadrul organismelor militare subordonate voievodului. În anul 1222 este emisă Bula de aur, document ce favoriza nobilimea din regatul Ungariei în raport cu regele¹³⁵. În contextul în care raporturile de putere s-au modificat, iar relațiile cu cavalerii teutoni din Țara Bârsei deveneau tensionate, Andrei al II-lea oferă o serie de privilegii și o zonă de autonomie către *hospites nostri theutonicis Ultrasilvani universi*. Este vorba despre diploma andreană, emisă în anul 1224. Documentul prevedea crearea unei extinse zone de autonomie, de la Orăștie în vest până la Baraolt în est, teritoriu ce avea să fie scos de sub jurisdicția voievodului și plasat sub

¹²⁷ Sălăgean 2003, p. 26.

¹²⁸ DIR C 1951, p. 28-29, nr. 46; UB 1892, p. 7-8, nr. 15.

¹²⁹ Crângaci Țiplic 2011, p. 38.

¹³⁰ Sălăgean 2003, p. 26-27.

¹³¹ Țiplic 2006, p. 80-83.

¹³² RegArp 1927, p. 277-281, nr. 926.

¹³³ Kristó 1993, p. 177.

¹³⁴ DIR C 1951, p. 150-151, nr. 77; UB 1892, p. 11-12, nr. 18.

¹³⁵ Pentru bula de aur din anul 1222 vezi Kosztolnyik 1996, p. 81-87.

autoritatea directă a regalității¹³⁶. În istoriografie, zona a devenit cunoscută drept *fundus regius*. Formațiunile administrative au fost desființate, teritoriul fiind integrat în comitatul Sibiului, iar conducătorul acestuia, *comes Cybiniensis*, desemnat de rege.

Conform diplomei regelui Andrei al II-lea, comitatul Sibiului beneficia de o serie de privilegii ce îl plasau, din punct de vedere administrativ, economic și judiciar, deasupra celorlalte comitate din spațiul intra-carpatic și nu numai. În cele ce urmează vom prezenta succint o serie de privilegii de care se bucurau coloniștii. Din punct de vedere juridic, aceștia răspundeau în fața unor juzi aleși din cadrul comunității lor, singurele instanțe superioare fiind reprezentate de regele Ungariei și comitele de Sibiu. Coloniștii sași nu răspundeau juridic în fața unui *comes palatin* sau a unui *iudex curiae regiae*, astfel beneficiau de autonomie judiciar-administrativă. Un alt punct important al acordului îl reprezintă faptul că în zona vizată nu se putea exercita dreptul nobiliar, regele rămânând singurul senior. După cum am amintit anterior, regele încasa venituri substanțiale din partea comunității și, în caz de conflict, se putea baza pe sprijinul militar, atât în interiorul regatului cât și în exterior. Din punct de vedere economic, negustorii sași erau scutiți de plata oricărei vămi în interiorul regatului, se bucurau de dreptul de a ține târguri fără vamă, dreptul de a se folosi de păduri și ape, care fusese deținut anterior de pecenegi și vlahi. Toate prevederile menționate, dar nu numai, aveau să reprezinte pe parcursul perioadei medievale un deziderat al comunităților săsești ce se aflau în afara ariei teritoriale prevăzute de diploma andreană. Pentru perioada cuprinsă între anii 1201-1241 este amintit un singur comite, acel *comes Iwachinus de Cibinio*¹³⁷, și anume într-un document emis de către regele Béla al IV-lea în anul 1250.

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Iwachinus	?-1210-?		1

Tabel 8. Lista persoanelor în funcția de comite de Sibiu între anii 1201-1241¹³⁸

În spațiul intra-carpatic, pe durata primei părți a secolului al XIII-lea, structurile administrativ-teritoriale încep să se contureze ca urmare a proceselor de expansiune în Transilvania și a reorganizării regionale începută de la finele secolului al XII-lea. Totodată se stabilesc și relațiile de subordonare dintre

¹³⁶ Pentru privilegiile obținute de sași în anul 1224 vezi Crângaci Țiplic 2011, p. 39-40 și Kosztolnyik 1996, p. 95-96.

¹³⁷ RegArp 1923, p. 277- 281, nr. 926.

¹³⁸Tabel realizat prin analiza documentelor și prin consultarea lucrării lui Zsoldos 2011, p. 204 și consultarea lucrării Crângaci Țiplic 2011, p. 47.

comiții numiți la conducerea comitatelor transilvănene, voievodul Transilvaniei și noua demnitate înființată în această perioadă, cea de duce. Pe baza documentelor se poate observa statutul aparte pe care acești comiți îl au față de alți comiți din afara cercului carpatic. Pe de o parte avem de-a face cu comiți inferiori, precum cei din Solnoc, Turda, Cluj, Dăbâca, Turda, Hunedoara și Alba, sau cu anumite comitate ce dețineau un statut aparte în tot teritoriul Regatului Ungar, fiind vorba de comitatul Sibiu. Acest întreg proces de expansiune teritorială și organizare administrativă avea să fie întrerupt însă de invazia mongolă din anii 1241-1242.

Voivodes and county heads in Transylvania between 1201-1241

ABSTRACT

The 13th century has proved to have been a dynamic period in the history of the Hungarian realm, namely of Transylvania. The beginning of the century was marked by a territorial expansion towards the inner-Carpathian region through the annexation of the Burzenland. When analyzing the events developed over the span of the century, we are able to separate it into two stages divided by the Mongol invasion of 1241-1242. The realm's territorial progress, as well as an attempt to cross over the Carpathian borders, were thus stopped by the catastrophic event that was the Mongol invasion not only for the Hungarian realm but also for Europe. This was to become the central point during the 13th century. The administrative-territorial situation of the Hungarian authority within Transylvania is to be depicted through the documents issued between 1201 and 1241, the year of the invasion. The administrative-territorial changes were emphasized by the development of new counties. On the one hand, counties such as Solnoc, Alba, Cluj and Dăbâca were developed during the 12th century and on the other hand, the first half of the following century had brought upon other counties, thus an administrative-territorial development.

Abrevieri bibliografice

- ÁUO 1860 - *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria VI. Codex Diplom. Arpadianus Continuatus.-Árpádkori Új Okmánytár.-* Gusztav Wenzel (ed.), vol. I, Pest, 1860
- ÁUO 1867 - *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria XI. Codex Diplom. Arpadianus Continuatus.-Árpádkori Új Okmánytár.-* Gusztav Wenzel (ed.), vol. VI, Pest, 1867
- ÁUO 1870 - *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria XIII. Codex Diplom. Arpadianus Continuatus.-Árpádkori Új Okmánytár.-* Gusztav Wenzel (ed.), vol. VIII, Pest, 1870
- ÁUO 1873 - *Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria XX. Codex Diplom. Arpadianus Continuatus.-Árpádkori Új Okmánytár.-* Gusztav Wenzel (ed.), vol. XI, Budapest, 1873
- Bóna, Makkai 1994 - István Bóna, László Makkai, "Transylvania in the medieval Hungarian Kingdom", in *History of Transylvania*, ed. Béla Köpeczi, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994
- Borsa 1962 - Iván Borsa, "III. Béla 1177. Évi könyvalakú privilégiuma az aradi káptalan számára", in *Levéltári Közlemények*, nr. 33, 1962, p. 205-208

- CDES 1971 - *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, vol. I, Richard Marsina (ed.), Bratislava, Academia Scientiarum Slovaca, 1971.
- CDHung 1829 - *Codex Diplomaticvs Hvgariae*, Georgii Fejér (ed.), vol. II, Buda, 1829.
- CDHung 1829 - *Codex Diplomaticvs Hvgariae*, Georgii Fejér (ed.), vol. III-1, Buda, 1829.
- CDHung 1829 - *Codex Diplomaticvs Hvgariae*, Georgii Fejér (ed.), vol. III-2, Buda, 1829.
- CDHung 1829 - *Codex Diplomaticvs Hvgariae*, Georgii Fejér (ed.), vol. IV-1, Buda, 1829.
- CDHung 1829 - *Codex Diplomaticvs Hvgariae*, Georgii Fejér (ed.), vol. V-2, Buda, 1829.
- CDHung 1842 - *Codex Diplomaticvs Hvgariae*, Georgii Fejér (ed.), vol. IX-7, Buda, 1842.
- CDTrans 1997 - *Codex Diplomaticus Transsylvaniae-Erdélyi Okmánytár*, vol. I, Zsigmond Jakó (ed.), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997.
- CFH 1937 - *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae*, Albinus Franciscus Gombos (ed.), vol. I, Budapest, Ed. Szent István Akadémia, 1937.
- Crângaci Țiplic 2011 - Maria Crângaci Țiplic, *Oaspeții germani în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură*, București, Academia Română, 2011
- Csók 2012 - Zsolt Csók, "Approaches concerning the formation of the medieval county of Kraszna/Crasna (11th -13th)", în *Brukenthal. Acta Musei*, nr. 7-1, 2012, p. 125-133
- Csók 2015 - Zsolt Csók, "Thoughts on the formation and settlement development of the medieval County of Crasna, during the 11th-13th centuries", în *Transilvania*, nr. 3-4, 2015, p. 45-59
- DIR C 1951 - *Documente privind istoria României veacurile XI, XII și XIII*, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951
- DIR C 1952 - *Documente privind istoria României veacul XIII*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952
- Engel 2001 - Pál Engel, *The Realm of St. Stephen. A history of medieval Hungary, 895-1526*, Londra, I. B Tauris, 2001
- Entz 1976 - Géza Entz, "Diskussion. Zur Frage der ungarischen Burgen zur Zeit der Staatorganisation", în *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, nr. 28, 1976, p. 483
- Gündisch 2001 - Konrad Gündisch, *Autonomie de stări și regionalitate în Ardealul medieval, în: Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, Ed. Hora, 2001
- HOkm 1865 - *Codex Diplomaticus Patrius – Hazai Okmánytár*, vol. II, Győr, 1865
- HOkm 1876 - *Codex Diplomaticus Patrius – Hazai Okmánytár*, vol. V, Győr, 1876
- HOkm 1880 - *Codex Diplomaticus Patrius – Hazai Okmánytár*, vol. VII, Győr, 1880
- HOkm 1891 - *Codex Diplomaticus Patrius – Hazai Okmánytár*, vol. VIII, Győr, 1891
- Iczkovits 1939 - Emma Iczkovits, *Az Erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1939
- Karácsony 1926 - János Karácsony, *A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre 997-1095*, Oradea, 1926
- Kosztolnyik 1996 - Z. J. Kosztolnyik, *Hungary in the Thirteenth Century*, New York, Ed. Boulder, 1996
- Kovács 2007-2008 - András W. Kovács, „Administrația comitatului Hunedoara în Evul Mediu”, în *Sargetia*, nr. 35-36 (2007-2008), p. 203-240
- Kovács 2010 - Kovács András W. Kovács, *Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája*, Cluj-Napoca, Erdély Múzeum Egyesület, 2010
- Kristó 1988 - Gyula Kristó, *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1988
- Kristó 1993 - Gyula Kristó, *Die Arpaden Dynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*, Budapest, Ed. Corvina, 1993

- Kristó 2005 - Gyula Kristó, *Geschichte des Frühen Siebenbürgens*, Herne, Ed. Gabriele Schäfer, 2005
- Lyon 2013 - Jonathan R. Lyon, *Princely brothers and sisters. The sibling bond in German politics, 1100-1250*, Ithaca, Cornell University Press, 2013
- Makkai 1944 - László Makkai, *Honfoglaló Magyar nemzetségek Erdélyben*, Budapest, Ed. Szikra, 1944
- MES 1874 - *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, vol. I, Esztergom, 1874
- Molnár 1949 - Erik Molnár, *A magyar társadalom története az Árpádoktól Mohácsig*, Budapest, Ed. Szikra, 1949
- Nägler 1992 - Thomas Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, Ed. Kriterion, 1992
- Nägler 2003 - Thomas Nägler, „Transilvania între 900 și 1300”, în *Istoria Transilvaniei*, vol. I, coord. Ioan-Aurel Pop și Thomas Nägler, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, 2003
- Pall 1956 - Francisc Pall, „Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI-XV)”, în *DIR Introduce*, vol. II, Ed. Academia Republicii Populare Române, 1956
- Pascu 1972-1989 - Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I-IV, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1972-1989
- Pop 1996 - Ioan-Aurel Pop, *Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, 1996
- Pop 1997 - Ioan Aurel Pop, *Istoria României. Transilvania*, vol. I, Cluj-Napoca, George Barițiu, 1997
- RegArp 1923 - *Regesta regnum stirpis Arpadianae critico-diplomatica – Az Árpád-Házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, vol. I/1-3, Imre Szentpétery (ed.), Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1923
- RegArp 1927 - *Regesta regnum stirpis Arpadianae critico-diplomatica – Az Árpád-Házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, vol. I/2-3, Imre Szentpétery (ed.), Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1927
- RegVar 1903 - *Regestrum Varadienense*, János Karácsonyi Samuelis Samu Borovszky, Oradea, 1903
- Sălăgean 2003 - Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2003
- Szeghalmi 1942 - Gyula Szeghalmi, *Erdélyi vármegyék (A törté-neti Erdély)*, Budapest, Magyar Városok Monografiája K., 1942
- Székely 1979 - György Székely, „Sprachgeschichte und Siedlungsgeschichte. Zur Frage der ungarischen Sprachgrenze im 12. Jahrhundert”, în *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominate*, nr. 10, 1979, p. 163-201
- Țiplic 2004 - Ioan Marian Țiplic, „Contribuția, pecenegilor, secuilor și sașilor la constituirea frontierei de Sud a Transilvaniei (sec. XI-XIII)”, în *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historia*, nr. 1, 2004, p. 67-78
- Țiplic 2006 - Ioan Marian Țiplic, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu, secolele X-XIV*, București, Ed. Militară, 2006
- Turcuș 2015 - Șerban Turcuș, „Despre semnificația termenului «desertum» în documentul referitor la prepozitura sașilor emis de cardinalul Grigore de Sancta Maria in Portico Octaviae”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”. Seria Historica*, Supplement 1, 2015, p. 157-174
- UB 1892 - *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Franz Zimmermann, Carl Werner (ed.), vol. I, Hermannstadt, 1892

Zsoldos 2011 - Attila Zsoldos, *Magyarország világi archontológiája 1000-1301*, Budapesta, Ed. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközp, 2011

Cuvinte-cheie: voievodul Transilvaniei, comitate din Transilvania, ducele Transilvaniei, secolul al XIII-lea, documente medievale.

Key words: voivode of Transylvania, counties in Transylvania, the duke of Transylvania, the XIIIth century, medieval documents.